

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta designu a umění Ladislava Sutnara

Diplomová práce
Paměť prchavého místa
BcA. Martina Gažarová

Plzeň 2017

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta designu a umění Ladislava Sutnara
Katedra výtvarného umění

Studijní program Výtvarná umění

Studijní obor Sochařství

Specializace Socha a prostor

Diplomová práce

Paměť prchavého místa

BcA. Martina Gažarová

Vedoucí práce: Prof. akad. soch. Jiří Beránek

Katedra výtvarného umění

Fakulta designu a umění L. Sutnara

Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2017

**Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen
uvedených pramenů a literatury.**

Plzeň, červenec 2017

.....

podpis autora

OBSAH

1 MÉ DOSAVADNÍ DÍLO V KONTEXTU SPECIALIZACE

2 TÉMA A DŮVOD JEHO VOLBY, CÍL PRÁCE

3 PROCES PŘÍPRAVY, PROCES TVORBY

3.1 Výběr místa

3.2 Dřevohryzy

3.3 Domov Sudety

4 POPIS DÍLA, TECHNOLOGICKÁ SPECIFIKA, PŘÍNOS PRÁCE

PRO DANÝ OBOR

5 SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

A) Knižní a periodická literatura

B) Internetové zdroje

6 RESUMÉ

7 SEZNAM PŘÍLOH

1 MÉ DOSAVADNÍ DÍLO V KONTEXTU SPECIALIZACE

Na oboru Socha a prostor jsem poměrně nováčkem. Vlastně po celou dobu svého vysokoškolského studia hledám způsob sebevyjádření. Všeobecně bych mohla shrnout, že mé myšlení často směřovalo k oslavě přírodních krás, ke krajině a artefaktům v ní nalezených.

„Příroda, jak to říká filosof David Abram, nám poskytuje zkušenost hloubky, prožitek toho, že jsme v životě zakořeněni, že jsme jeho součástí. Naše inteligence je výsledkem, rozvinutím evoluce mimolidského světa; pokud se nějak izolujeme od přírody, ochuzujeme tím možnosti naší vlastní imaginace, což vědí všichni trochu vnímaví umělci.“¹

Již při bakalářském studiu Design kovu a šperku, kam jsem nastupovala pod vedením Vratislava Karla Nováka, jsem své nápady a realizace značnou mírou směřovala k přírodě. Například pro téma „Ornament“ jsem pracovala s dekorem lýkožrouta smrkového, který vytváří pod kůrou stromů. Přestože má kůrovec pro strom degradující účinky, nemůže mu být upřena estetická zajímavost a rytmika, kterou vyhrzáváním do lýka splňuje výklad o ornamentu jako takovém.

Další prací vytvořenou při studiu šperku, kterou bych ráda zmínila je má bakalářská práce. Právě ta pro mě byla impulsem k nové cestě utváření díla v úzkém kontextu s krajinou. Bakalářské práci na téma „Šperk pro mne“, byla inspirací srna a její fyzický rozpad. Díky nalezení ostatků srny v krajině a vyslechnutí veršů od potulného samorosta a autentického písničkáře Jiřího Konvrzka, vznikala

¹ <http://jan-k-celis.webnode.cz/texty-o-umeni-krajine-a-vzdelani/clovek-a-krajina/>

práce, kde estetizují a symbolicky popisují jedny z posledních fází rozkladu tělesné schránky srny. Skrze ně si uvědomují své místo v tomto celku. Využívám kůži, kosti a hlínu. Tyto tři materiály utváří časovou linii, kdy na počátku máme pozůstatky fyzické stránky a na konci už jen otisk těla v krajině.

„Možná

Chcíplej zajíc hnije

země ho vypije

jako mě i tebe

Moc toho po nás nezbyde.....“²

Nyní ke studiu magisterskému. Na oboru Socha a prostor pro mne bylo lákavé právě to, že obor umožňoval nejen vyzkoušení si klasických sochařských dovedností, ale i dialog díla s krajinou v podobě Land-artu. Krom pokusů o osvojení si základních sochařských technik, vznikl během studia první Land-artový objekt, vytvořený v nejmenším historickém městečku ve střední Evropě, Rabštejně nad Střelou, které je též poznamenáno odsunem jeho německých obyvatel. Tato práce je umístěna v těsné blízkosti tří zaniklých, původně vyhlášených břidlicových lomů. Skládáním břidlicových desek utvářím proudy krajiny, které odtékají svahem a vlévají se přímo do říčky Střely. Díky schodům, které cestou utvářejí, můžeme na chvíli následovat tento nezastavitelný tok času.

2 TÉMA A DŮVOD JEHO VOLBY, CÍL PRÁCE

² Texty CD Pod Řípem: Možná. Jiří Konvrzek: nebo konVRZek [online]. [2014] [cit. 2014-04-29]. Dostupné z: <http://www.konvrzek.cz/pod-ripem#mozna>

Téma mé diplomové práce je „Paměť prchavého místa“. Inspirací pro výběr tohoto tématu pro mne byl již existující projekt „Zaniklé a ohrožené kostely“. Tento projekt vznikl ve spolupráci s Evropským hlavním městem kultury a jeho cílem bylo skrze výtvarné intervence studentů Fakulty umění a designu Ladislava Sutnara znovu oživit sakrální místa poznamenaná odsunem sudetských Němců. V rámci tohoto projektu vzniklo 12 instalací. Paměť, kterou skrývá sudetská krajina v blízkém okolí Plzně a pohnutá minulost s ní spojená je hlavním tématem, kterým jsem se rozhodla zabývat ve své diplomové práci. Protože je krajina živou a stále se doplňující kronikou, můžeme i my díky jejím strukturálním prvkům sledovat časy minulé a uvědomovat si traumata na ní spáchaná.

Cílem práce je vytvořit objekt na místě zaniklé vesnice Dřevohryzy, zastavit tak na chvíli násilí páchané na paměti krajiny a uvést poutníka přímo do místa, jež bývalo domovem, předmětem starosti a péče lidí. Oživit ho a s pokorou připomenout atmosféru vysídlování obce. Dále maximálně využít především místní zdroje a uvědomit si, že krajina je mnohem víc, než pouhým pramenem užitku, či oku lahodícím obrazem. S tím souvisí příležitost vyzkoušet si život v tomto místě, oslavit místní nehostinnou a drsnou přírodu a zkusit ji pozvednout skrze zásah lidské ruky. Opět jí připomenout, že jsme její součástí.

3 PROCES PŘÍPRAVY, PROCES TVORBY

3.1 Výběr místa

Jak jsem již zmínila, můj zájem a povědomí o většině projektů Zaniklé a ohrožené kostely mě přivedl k širšímu zájmu nejen o zaniklé sakrální prostory, ale i celé, již neexistující vesnice. Prvky připomínající zaniklé obce mění ráz krajiny a stávají se artefakty doby minulé.

První zmínky o Dřevohryzech, německy Zeberhisch, se datují již v 13. století. Tehdy patřily pod klášter v Teplé. Tato zaniklá vesnice, která ležela právě mezi premonstrátským klášterem Teplá a trapistickým klášterem Nový Dvůr je nejpozději zaniklou vesnicí na tepelsku. Přesto kvůli naší lhostejnosti můžeme spatřit nejméně patrných stop po její existenci. Mým kritériem bylo vybrat místo, kde můj objekt vynikne v otevřeném prostoru. Dřevohryzy to splňují. Konkrétní místo, kde je práce umístěna, není vybráno zcela náhodně. Pozemky bývalé vesnice Dřevohryzy se staly pozemky zemědělskými, podporované dotacemi Evropské unie. Proto, aby má práce nezasahovala do těchto pozemků, byla jsem nucena vybrat místo, které pod dotace nespadá. Většina takových míst byla nepřístupná, kromě toho kde je konečná realizace umístěna.

3.2 Dřevohryzy

„Projíždíme-li okolo vesnice, nespatříme z bývalé obce žádné zbytky stavení, plotů nebo pomníků. Jen skupina vzrostlých stromů a stará cesta upozorňují na místo, kde ještě docela nedávno žili lidé. Dřevohryzy se řadily mezi významné zemědělské obce. V roce 1878 měly 27 domů a 145 obyvatel; obec vlastnila 196 ks hovězího dobytka, 2 koně, 7 sviní a 11 včelstev. Patřila pod farnost Vidžín,

poštou k městu Teplá, kde byla také nejbližší železniční stanice. Pod obecní úřad v Dřevohryzích spadal i Heřmanov, hájovna Stěnská a nedaleký Rölllerův mlýn. Místní děti chodily do malé jednotřídní školy, která stála na návsi. Obec měla katastrální rozlohu 414 hektarů a vykazovala vysoký čistý zisk. Mezi 83 obcemi tehdejšího okresu Teplá skončily Dřevohryzy s ročním ziskem 6 394 zlatých na 9. místě! Pro srovnání: první bylo město Teplá (13 068 zlatých), na 5. místě klášter Teplá (10 353 zlatých) a až na 11. místě Mariánské Lázně (6 071 zlatých). Všechny tyto údaje jsou za rok 1878.

V období před 2. světovou válkou dosáhl počet obyvatel v obci 159 ve 28 staveních, což bylo nejvíce v její historii. Severně od Dřevohryz stávala cihelna, která však počátkem války vyhořela a její provoz již nebyl v plné míře obnoven. Dodnes z ní zůstaly patrné zarostlé zbytky základů. Po skončení 2. světové války postihl Dřevohryzy, stejně jako mnohé další obce, výrazný úbytek obyvatel. Z celkového počtu 117 lidí bylo k srpnu 1946 vysídleno z obce 90 sudetských Němců.

Postupně přicházeli noví osadníci a obec pod vedením vládního komisaře Jaroslava Aubrechta se dál věnovala hlavně zemědělství. V novém uspořádání politických a společenských poměrů však Dřevohryzy postupně ztratily svoji bývalou slávu. Trvale žijících obyvatel stále ubývalo a opuštěná neudržovaná stavení byla ponechána svému osudu. Zániku nezůstaly ušetřeny ani místní památky. Uprostřed obce stála 4 m vysoká socha sv. Jana Nepomuckého z roku 1835, umístěná na zdobeném podstavci. Z této památky nezůstalo nic a její osud je neznámý. Některé zdejší hrázděné domy byly uváděné v knižním soupisu uměleckých památek Čech ještě v 70. letech, kdy již dávno nestály.

Obec Dřevohryzy měla také jednoho významného rodáka. V roce 1757 se v domě čp. 1 narodil člen premonstrátského řádu dr. Alois Martin David, který působil na pražské univerzitě jako astronom a ředitel hvězdárny. Zabýval se také geografii a vylepšil dosavadní tvorbu map. Měl dvě malé hvězdárny: jednu v parku tepelského kláštera a druhou na Branišovském vrchu. Roku 1816 se stal členem Královské vědecké společnosti a po své smrti r. 1836 byl pochován na klášterním hřbitově v Teplé. Poslední obyvatelé odcházeli z pustnoucích Dřevohryz v 60. letech, v době, kdy již většinu domů zbouraly demoliční čety. Počátkem 70. let stály ještě 3 domy a stodoly a poté během několika let zůstala z bývalé vsi jen zarostlá planina.³

3.3 Domov Sudety

V rámci přípravy jsem si potřebovala uvědomit specifikum domova a co pro mě znamená. Jako domov si představuji konkrétní místo, ke kterému mám vztah, které mi pomáhá zajistit moje materiální, vztahové hodnoty, bezpečné místo o které se starám a ráda se tam vracím. Místo, které trvá. Těžko si dnes dokážu představit, že v sudetských oblastech, kde je krajina nehostinná a drsná ještě před nedávnem lidé měli takový svůj domov měli. Mnohdy nedobrovolné přesídlování obyvatelstva zde přerušilo přirozený koloběh života. Většina nových obyvatel zde již nedokázala na tento vztah k místu navázat. Sudety pro ně nebyly domovem, ale spíše spojením s nadějí na zlepšení svých dosavadních poměrů, v horším případě pro ně byly kořistí nebo dokonce místem vyhnanství. Trvalá hodnota domova celých generací lidí zmizela.

³ <http://www.cestazmesta.cz/index.php/z-historie/zanikla-vesnice-drevohryzy>

4 POPIS DÍLA, TECHNOLOGICKÁ SPECIFIKA, PŘÍNOS PRÁCE PRO DANÝ OBOR

Na místě zaniklé vesnice, respektující původní základy jednoho z domů, jsem umístila svoji práci. Objekt tvořený čtyřmi stěnami, vyrůstá ze základů a na chvíli se stává architekturou. Stěny rozdělují přítomný prostor na uvnitř a vně. Stěny se svojí vahou kroutí a bortí. Přesto, že malá skulinka vybízí ke vstupu do objektu jako možného útočiště, ve chvíli, kdy se staneme jeho součástí, pohlí nás nejistota a pocit možného uvěznění.

Prací s přírodními materiály se snažím upozornit na všudypřítomnou pomíjivost a koloběh, kterým si krajina neopečovávaná člověkem přivlastňuje zpět, co jí patří. Jako technologii využívám princip hrázdných domů, tak typických právě pro daný kraj. Základní nosnou konstrukci stěn tvoří ručně sekané trámy, ty jsou vyplněny slámou a pokryty hliněnou omítkou. Ta směrem od kořenů stěn překrývá trámy a tvoří celistvé hliněné stěny až k vrchní části, kde se stává skutečnými architektonickými prvky.

„Architektonický prostor musí být nazírán jako dodatek k přírodnímu prostoru, pomocí něhož je překonán konflikt mezi ním a naší zkušeností prostoru, právě tak jako byl překonán konflikt mezi hrubým zemským povrchem a měkkými ploškami nohou prostřednictvím obuvi. Obuv a ošacení doplňuje lidské tělo a dům doplňuje přírodní prostor. Mimo toto obohacení přírodního prostoru architektonickým prostorem vzniká přírodní prostorový obraz, který může být harmonizován prostorovým obrazem naší zkušenosti.“⁴

⁴ LAAN, H. van der. *Architektonický prostor: patnáct naučení o povaze lidského obydlí*. Zlín: Archa, 2012. aArchitektura. ISBN 978-80-87545-13-3.

Místo, které jsem si zvolila, bylo potřeba zkulivovat. Bylo tvořeno sutí se zeminou, to vše navršeno na původních základech domu do výšky 30 cm. Úprava terénu tedy spočívala v sejmutí této vrstvy i s drny a její roztřídění na zeminu, následně využitou v hliněných omítkách a cihly, kterými se vyrovnával konečný terén. Po odstranění této vrstvy jsem odhalila betonové podlahy, pravděpodobně ze současnějších úprav domu. Samotný objekt je tvořen dřevem, slámou a hliněnou omítkou. Základní nosnou konstrukci tvoří ručně tesané trámy. Ty jsou ze stromů, které zde byly pokáceny vlastníkem z důvodů pročištění pozemků. Tyto stromy byly na velkých hromadách, z kterých jsme je museli ručně vyprošťovat. Odhaduji, že byly pokáceny asi před dvěma lety. Samotné tesání trámu v mém podání nemělo žádná striktní pravidla. Většinou jsem se pouze řídila pravidlem tesání kmene od paty ke špičce. Další postup už byl spíše určován samotným stromem než mnou. Nerovnosti a sukovitost se lišila kus od kusu, a tak se některé stromy opracovávaly lépe a jiné hůře. Cílem byly surově opracované trámy, které neoplývaly přesnými geometrickými tvary. Stromy byly na délku v rozmezí od 3.5m do 5m. V těchto rozměrech jsem je opracovala tesařskou širočinou. Následně jsem stromy krátila na požadovanou délku motorovou pilou. Práce s vyschlým dřevem pro mě byla novou zkušeností, a hodnotím jí jako těžší, než se dřevem syrovým. Sekera se hůře zasekává do stromu, třísky odletující od stromu sice ve větších kusech a nemají tolik tendenci se držet na vláknech u stromu, ale velice často se vylamují i v místech, kde nechcete. U některých trámů jsem pouze jemně dočišťovala povrch pořizem. Spoje jsou řešené formou tesařských spojů, a to čepů a dlabů. Čepy jsem tvořila naříznutím motorovou pilou přes léta dřeva a následně uražením pomocí dlátka a dřevěné palice. U dlabů jsem

volila pomoc navrtáváním plochými vrtáky. Poté opět následovalo dočišťování dlátkem a dřevěnou palicí. Objekt je umístěn na starých základech domu, které byly zasypány, a na nich byla vylita vrstva betonu. Tu jsem musela narušit, abych zkompletované trámy mohla usadit pod úroveň terénu. Trámy nejsou nijak zajištěny, pouze zaklíněny velkými kameny a zpět zasypány na úroveň podlahy.

Výplně dřevěné konstrukce jsou tvořeny výplety z mladých dřevin, převážně vrb. Ty jsou do trámu zasazované do předvrtaných dlabů. Před nanesením hliněné omítky prostory mezi pruty vyplňuji slámou. Konečnou fází bylo omítání hliněnou omítkou. Aby omítka dobře přilnula k podkladu, musí se základ natřít jílovým přilnavostním nátěrem. Jde o rozmočený čistý jíl do jogurtové konzistence. Základní složením omítky je jíl jako pojivo a písek a jiné přísady jako plnivo. V mém případě je plnivem místní hodně písčitá hlína, obsahující i hrubší částice jako je štěrk, suť a zbytky trámů. Jíl fungující jako pojivo je dovezen z Lukové. Zde jsem ho získala od lidí profesionálně se zabývajících hliněnými stavbami. Tento jíl je klasický cihlářský. Bohužel v Plzeňském kraji se téměř nedá sehnat, jsou zde hlavně kaolinové jíly, které sice mají velkou tvrdost ale také křehkost, díky které nejsou pro tyto omítky vhodné. Tento jíl jsem nechala namočený v zednických vanách a posléze ho rozmělnila na kašovitou konzistenci. Dále jsem do omítky přidávala slaměnou řezanku, která funguje jako armatura a brání omítce, aby během vysychání a tedy i smršťování docházelo k velkým prasklinám. Nakonec je do omítky přimíchána kravská mrva, která by měla výrazně zlepšit vlastnosti omítky, hlavně co se týká odolnosti omítky proti vodě. Veškeré materiály jsou mělněny šlapáním do požadovaných hmot a nanášeny na již zmíněné bednění.

Přínosem práce pro daný obor je ilustrace faktu, že instalace v sobě spojuje prvky krajiny, ze které vychází, plní funkci architektury obydlí a zároveň je sochařským objektem. Vyzdvihuje práci s přirozenými materiály a tradičními technologiemi, jejichž kvality se při správném postupu a údržbě dlouhodobě osvědčily.

5 SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

A) KNIŽNÍ A PERIODICKÁ LITERATURA

- 1.DIVERZANT a Katka HAVLÍKOVÁ. *Urbex.cz: krása zániku*. Praha: Paseka, 2015. ISBN 978-80-7432-605-9.
- 2.LAAN, H. van der. *Architektonický prostor: patnáct naučení o povaze lidského obydlí*. Zlín: Archa, 2012. aArchitektura. ISBN 978-80-87545-13-3.
- 3.KOHOUT, Michal. *Forma sleduje smysl: na okraj architektury*. Praha: Obec širšího společenství českých unitářů, 2016. ISBN 978-80-904909-6-3.
- 4.KRČMÁŘ, Luděk a Jan SOUKUP. *Ohrožené kostely: příběhy staveb, které už brzy nemusí být*. Plzeň: Dominanty, 2007. ISBN 978-80-254-4407-8.
- 5.NORBERG-SCHULZ, Christian. *Genius loci: krajina, místo, architektura*. 2. vyd. Přeložil Petr KRATOCHVÍL, přeložil Pavel HALÍK. Praha: Dokořán, 2010. ISBN 978-80-7363-303-5.
- 6.*Specific LandArt: Ateliér profesora Jiřího Beránka : Plzeň 2015 - Evropské hlavní město kultury : Fakulta designu a umění Ladislava Sutnara Západočeské univerzity v Plzni*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2015. ISBN 978-80-261-0561-9.
- 7.SPURNÝ, Matěj, ed. *Proměny sudetské krajiny*. Praha: Antikomplex, 2006. ISBN 80-86125-75-2.
- 8.VESELÝ, Martin a Jaroslav ROKOSKÝ, ed. *Paměť a místo: proměny společnosti ve 30. až 60. letech 20. století*. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, 2015. Acta Universitatis Purkynianae Facultatis philosophicae. ISBN 978-80-7414-765-4.

B) INTERNETOVÉ ZDROJE

Texty CD Pod Řípem: Možná. Jiří Konvrzek: nebo konVRZek [online]. [2014] [cit. 2014-04-29]. Dostupné z: <http://www.konvrzek.cz/pod-ripem#mozna>

<http://www.cestazmesta.cz/index.php/z-historie/zanikla-vesnice-drevohryzy>

<http://jan-k-celis.webnode.cz/texty-o-umeni-krajine-a-vzdelani/clovek-a-krajina/>

6 RESUMÉ

The theme of my diploma thesis is called 'The Memory of the Elusive place'. The inspiration for choosing this topic was an already existing project: "Endangered Churches". This project is concerned mainly with landscape that was pulled from its context after the expulsion of the Sudeten Germans.

Likewise, I react in my diploma to the place of the former village, which began to slowly disappear just after the Second World War. Even though it has disappeared quite recently, these days we can only suspect its location.

The village of Dřevohryzy was located between the Premonstratensian monastery in Teplá and the trappist monastery Nový Dvůr. The first mention of Dřevohryzy can be found as early as the 13th century.

I created my work with respect to the original foundations in one of the houses. The sculptural object made out of four-walls grows up from the ground and becomes for a while an architecture. However, due to its weight the walls cracks and curve.

Despite the fact that a small skulk invites you to enter the building as a possible shelter, at the moment we become part of it we are absorbed by the uncertainty and the sense of possible imprisonment. By working with natural materials, I try to draw attention to the ubiquitous transience and the universal cycle, in which the land abandoned by man takes back what belongs to it. As a technology, I use the principle of half-timbered houses, typical for the region. The basic load-bearing structure of the walls consists of hand-drawn beams, which are filled with straw and covered with clay

plaster. The clay plaster overlaps from the roots of the walls to the beams and forms entire clay walls up to the top where it becomes an architectural element. All materials other than clay are directly from the village or its immediate vicinity.

By staying at this place and the work itself, I was able to experience the poor accessibility, abandonment and hard conditions that life in this landscape offers.

7 SEZNAM PŘÍLOH

Příloha 1

Mapa Dřevohryz

Příloha 2

Fotka - dům v Dřevohryzech

Příloha 3

Fotka vlastní – trámy

Příloha 4

Fotka vlastní - čepy

Příloha 5

Fotka vlastní - dlaby

Příloha 6

Fotka vlastní - trémová konstrukce

Příloha 7

Fotka vlastní – výplet

Příloha 8

Fotka vlastní – sláma

Příloha 9

Fotka vlastní – příprava hliněné omítky

Příloha 10

Fotka vlastní - hotová hliněná omítka

Příloha 11

Fotka vlastní – nanášení omítek

Příloha 12

Fotka vlastní – detail

Příloha 13

Fotka vlastní – západní strana

Příloha 14

Fotka vlastní – východní pohled

Příloha 15

Fotka vlastní – objekt v kontextu krajiny

Příloha 1

Mapa Dřevohryz

Příloha 2

Fotka - dům v Dřevohryzech

Příloha 3

Fotka vlastní – trámy

Příloha 4

Fotka vlastní - čepy

Příloha 5

Fotka vlastní - dlaby

Příloha 6

Fotka vlastní - trámová konstrukce

Příloha 7

Fotka vlastní – výplet

Příloha 8

Fotka vlastní – sláma

Příloha 9

Fotka vlastní – příprava hliněné omítky

Příloha 10

Fotka vlastní - hotová hliněná omítka

Příloha 11

Fotka vlastní – nanášení omítek

Příloha 12

Fotka vlastní – detail

Příloha 13

Fotka vlastní – západní strana

Příloha 14

Fotka vlastní – východní pohled

Příloha 15

Fotka vlastní – objekt v kontextu krajiny

